

MEDYAYA GÖSTERGELERLE BAKMAK

Asım Öz

Türkiye’de, teknolojiyle donanmış örgütlü iletişim şeklinde tanımlanan medyayı anlamaya ve açıklamaya dönük olarak 1980’lerden itibaren tercüme ve telif pek çok çalışma yayımlandı. Kapitalizmin kitle iletişimi üzerindeki geniş kapsamlı ve güçlü etkisini ele alan eleştirel iletişim çalışmalarıydı bunlar. Farklı bir yol izleyen eleştirel yayınlar, küresel kapitalizmin enformasyon sahiplerini ve enformasyon yoksullarını etkileme biçimlerine dikkat çekiyordu. Eleştirel doğrultuda bir güzergâh çizmeyi öneren *Televizyon: Beyaz Camın Arkası*, *Soyut Toplum*, *Zihin Yönlendirenler*, *Tüketim Köleliği* ve *Haberlerin Ağında İslâm* dönemin İslâmcı yayınevlerinden bu bağlamda çıkan kitaplardan birkaçı. Ne ki, vehimler deryasındaki günümüzün hayâsız medya dünyası bunlardan büsbütün habersiz gibi. Bu belki de sefaletimizin en acıklı tarafıdır. Oysa uzun zaman medyanın ne olduğu, mahiyeti, güç ve sermaye ile ilişkileri, amaçları, açıkladıkları, gizledikleri ve tüm bunların sonuçları üzerinde sıkça durulmuştu. Bunların her biri şu ya da bu biçimde medya araştırmalarına ve incelemelerine katkı sundu. Elbette bunlar genel medya çalışmaları içerisinde azınlıktı fakat kulak kabartanların sesi duyulabiliyordu.

İslâm âlemi açısından meseleye bakarsak, giderek birden fazla sahtenin gerçeğin yerini almasıyla, gerçeğin göz önünden kaybolup üstünün örtülmesine sebep olan gelişmeler daha ziyade Soğuk Savaş’ın sona erişiyile görünür hale geldi. Gelgelelim Soğuk Savaş dönemi kapanmasına rağmen, dünya sisteminde askeri bloklardan daha fazla bilgi ve enformasyon akışı ve bu akışın aygıtları olan medya kurumları merkezî konuma yükseldi.

Haliyle küresel medya ağlarının çalışma yöntemleri, bağımsız olup olmadıkları, gizli servis ilişkileri gibi Soğuk Savaş dönemine ait tartışmalar gündemde kalmaya devam etti. Medya, her zamanki gibi Körfez Savaşı’ndan, “İslâmî terörizm” tehdidine kadar yeni dönemin sanal tehlikelerini üretmekte üstüne düşeni “maharetle” yerine getirdi. İşte bu vasatta gerek Batı’da gerekse Türkiye’de birtakım yeni okumalar yapıldı, çeşitli arayışlar ortaya çıktı.

Sanırım birçok konuda olduğu gibi İslâm âlemini savunmak noktasında medya dünyasına rol model olan merhum Âkif Emre’nin gazetecilik anlayışı ve tecrübesi de önemli ölçüde bu dönemde biçimlendi. Her ne kadar onun gazeteciliği, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren gençlik sayfası editörlüğünü üstlendiği *Yeni Devir*’e kadar uzanabilirse de, esas itibarıyla anlayışının biçimlenip oluşması 1980’lerde gerçekleşmiş, bunun gazetecilik alanındaki yansımaları da büyük ölçüde 1990’larda “Türkiye’nin birikimi” olmak iddiasıyla yola çıkan *Yeni Şafak*’ta görülmüştür. Bu bakımdan bu dönem ve sonrası Âkif Emre’yi kavramak için bir kerteriz noktasıdır.

Metaforik Bir Adlandırma

Belirtmeliyiz ki Âkif Emre, düşüncenin günlük tüketim metaı haline getirilmesi durumu ile karşı karşıya kalma riskinden ötürü bir fikir gazetesi çıkarma düşüncesini riskli bulmuştur. Zaten medya, büyük ölçüde ortalama insana bilgi sunarak, o toplumdaki iktidar ilişkilerini anlamamızı sağlar. Fakat bir dönem *Yeni Şafak*'ın “Düşünce Günlüğü” sayfasının editörlüğünü üstlenmek zorunda kalmıştır. Emre'nin gazetede ki köşesinin adının, karışın ilk genel yayın yönetmeninin bunu kaldırmasına kadar “Göstergeler” olduğunu nazarı itibara alırsak, kendisinin, özelde gazete ye daha genelde ise medyaya dair değerlendirmelerini bütünlüklü biçimde kavrama imkânına kavuşuruz. Çünkü bu başlık altında, 1990'lı yıllarda günlük olaylar, toplumsal, siyasal, kültürel gelişmeler, dönüşümler ve en önemlisi tekrarlanan sorunlar çevresindeki görüşlerini ifade ederek, gazete yazarlığına bir kültürel derinlik kazandırdı.

Âkif Emre, belki 1990'lardan itibaren adeta eleştirel bir medya kuramcısı gibi hareket etti. Dertlerimizle hemhal, hemedert oldu. Italo Calvino'nun deyiş iyle söylersek, yazarın, “kardeşlerini kurtarmak için kendini paralyan kimse” demek olduğunu gösterdi. Dünyamızın vicdanı olmanın çok kolay olmadığını farkındaydı. Gazetede ki “Göstergeler” köşesinde Marshall Mc Luhan, Roland Barthes, Jean Baudrillard, John Berger, Umberto Eco, Gerorge Orwell, George Ritzer, Paul Virillo, Arnold Joseph Toynbee, Fernand Braudel başta olmak üzere pek çok düşünürden esintiler vardır. Özellikle 1990'larda, 28 Şubat sürecinin ağır sarsıntısının yaşandığı yıllardaki yazılarında mütemediyen bu isimlerden birkaçına ve elbet başkalarına atıf yapmayı öncelerdi. Aslında bu isimler zaviyesinden, Âkif Emre'yi anlamayı denemek bir biçimde 1990 sonrası Türkiye'sinin entelektüel tarihinin etkileşimlerini de beraberinde getirmektedir. Tabii burada başka isimlerden de bahsetmek mümkündür.

“Göstergeler”deki canlı, realist ve teorik boyutlu medya tabloları, Âkif Emre'nin gazeteciliğe bakışının ilk adımlarıdır. Bunları anlatmakla acaba bilgiçlik mi sergilemek istiyordu? Elbette hayır, bilakis yaptığı iş i ne kadar önemsed iğini hisas ettiriyordu. Kendisinin *Yeni Şafak*'ta yayınlanan ilk yazısının “Ne okuyorsan ‘O’sun” başlığını taşıdığını göz önünde tutarsak, onun eleştirel entelektüel ameliyesini daha iyi kavrayabiliriz. Müslümanların sisteme uyumlu kılınmaya çalışıldığı 1990'larda Müslümanların medya organlarının hemen hepsinin haber dilinde, geçmişin edilgen ama duyarlı tavrının kolayca terkedildiğine dair erken değerlendirmeleri, medya çerçevesinde sonraki yıllarda çığ gibi büyüyecek sorunların habercisidir. İmkânları ve handikaplarıyla Kelim Siddiki, *Crescent International* ve *Muslim Media* özelinde yazdıklarının ve “Göstergeler”deki haber, medya ve gazetecilik konulu pasajların mutlaka bu bağlamı göz ederek bugün yeniden okunması ve bir ufuk oluşturulması gerekir.

Tekrar edelim ki, dünyadaki ilk gazete girişimcilerinin de üzerinde durduğu “aptallaştırma” ameliyesinin farkında olan Âkif Emre'yi yorumlamanın en iyi yolu, onun yazılarının “Göstergeler” üst başlığını daima hatırd a tutmaktan geçer. Hiç şüphesiz bu tutum, aynı zamanda yarım yamalak ve yüzeysel değerlendirmelerin temsil ettiklerinden uzaklaşmayı da beraberinde

getirecektir. “Yeni zamanlardaki” Türkiye örneğinde, mevcut egemen medyanın neden başarısız olduğunu anlama sürecine de katkı sunacaktır bu okuma edimi. Şurası açıktır ki, Emre, hegemonya oyununa ister genel yayın yönetmeni isterse yazar olarak dâhil olsun, medyada geleneksel aydınlardan ve gazetecilerden çok daha fazla şey bilmenin ve bu doğrultuda eylemenin önemini belirginleştirdi. Bilir gibi görünmenin yahut bilme imkânına sahip olmanın ötesinde gerçekten bilmenin değerini ortaya koyduğu muhakkak.

Öteden beri haberin, medyanın yeniden tanımını yapmadan, teorik çerçevesini çizmeden yapılacak haber mantığının İslâmî duyarlılığı yansıtmayacağını farkındaydı. Kısacası haberle ve haberin söylemiyle 1990’larda kurduğu eleştirel ilişki, Douglas Kellner’in *Medya Gösterisi* (2010) ile Alain de Botton imzalı *Haberler: Bir Kullanma Kılavuzu* (2015) kitaplarının ana düşüncesine yakındır. Hemen söylemeliyim ki haberciliğin mahiyetine dair son derece zor bir noktada bize ipucu sunan müdahaleleri hâlâ cevaplanmış değildir. Ayrıca bu noktada okuyucuya Emre’nin, sonraki tüm yazılarını ana hatlarıyla çerçevelemeyi mümkün kılan ilk kitabının adının da *Göstergeler* (1997) olduğunu hatırlatmak isterim. Kitabın bir bölümünün, “Estetik kaygı bir yana, gazete üslubu içinde güncelle kalıcı olanın, evrensel mekân duygusunun yerelle keşiştiği, geçmişin bugünle hatta gelecekle buluştuğu bir süreci yakalama bilincinin bir ürünü olarak” 2001’de yayımlanan *‘İz’ler* kitabıyla aynı adı taşıdığını da eklemeliyiz buna.

Âkif Emre’nin, medyaya bakışının önemi, esinlendiği düşünürlerden ve takip ettiği yayın organlarından hareketle medyanın dili ve siyasetle münasebetini konu edinen tartışmalarda dünya sisteminin hayati derecede etkili olduğunu ileri sürmesindedir. Küresel ağ toplumunda çoğalan medya gösterisinin önemini kavratacak nitelikteki genel eleştiri stratejisinin parçası olan şu satırları birlikte okuyalım:

“Medya ile siyasi söylemin bu denli iç içe geçtiği, birbirini beslediği dönem zor bulunur. Medyanın dili siyasetin dili haline geldi handiyse. Medya politikacıların popülist dilinden beslenmekte uzun süredir. Dünya sistemi siyaset ve medya egemenliği ile ayakta tutulabiliyor. Medya, ister kolonyal ister global özellikte olsun son 200 yıldır dünya sisteminin egemenliğini taşıyacak, geniş kitlelere benimsetecek, pekiştirecek araçlar (*media*) haline geldi.”

Bu düşünceler, onun fikir ciddiyetini yansıtan gazeteciliğini konumlandırmak için merkezî öneme sahiptir. Âkif Emre, okurlarına siyaset, toplum ve İslâm âlemine dair yorumlarıyla “hissiyat yapılarının” ötesine geçerek azımsanamayacak ölçüde katkılarda bulunmuştur. Elbette bunda 1970’lerin sonundan itibaren İslâm coğrafyasına yaptığı yolculukların ve bunların semeresi olan tanışıklıkların payı büyüktür. Bunu köşe yazılarının başlıklarına ve zikrettiği isimlere bakarak bile anlamak mümkün. Unutmadan söyleyelim ki, sanal olanla gerçek olanın birbirine karıştığı, her şeyin medyatik meta haline getirildiği ortamda yeni medyayı iyi bildiği için öncü internet siteleri de kurdu. Buralarda, belirgin biçimde bu bakış açısı doğrultusunda yayın yaptı. Bu sayede, daima hayalini kurduğu yayınlardan hiç olmazsa ikisini kısmen de

olsa gerçekleştirebilirdi. Yalnızca önemli bir gazeteci değil aynı zamanda neyi, nasıl yayımlayacağı konusunda basiretli bir editördü. Bazıları hasetten çatlayıp dursa da hep çabalayıp durdu. Medyada eleştirel bir konumda ikamet etmenin, kişinin bu kurumun kısıtlamalarından kaçabilme becerisine bağlı olduğunun bilincindeydi. Şayet, gazeteci Âkif Emre'den söz edeceksek, onun hayatı boyunca belirleyici olan teori ve pratik bütünlüğüne bakılmalıdır. Dahası öteden beri, medyanın her şeyi haberleştirme yetkisini elinde tuttuğu, haberin adeta kutsandığı bir ortamda, bu alanda varlık göstermek isteyen Müslümanların haber karşısındaki tutumunun ne olması gerektiğini sorgulayan yazılar kaleme aldı. Bana kalırsa, gündelik hayatta hadis profesörü teologların dahi ihmal ettikleri Hadis Usulü dersi mahiyetindeydi “Göstergeler”deki habere dair yazıları.

Farklı Bir Tarzın İnşası

Medyanın doğası üzerine kafa yoran Âkif Emre'nin göstergeler temelli müstakil görünen katkıları, edebiyattan düşünceye, siyaset analizinden gündelik yorumlara kadar, Batı'nın evrenselciliğini ve diğer medeniyet havzalarına, özel olarak da İslâm âlemine dair bakışına yön veren oryantalist eleştirisiyle birleşir. Emre'nin yazıları bir bütün olarak okunduğunda bunlar arasında oryantalist bakışı eleştirenlerin hayli yekûn tuttuğu görülecektir. Bilgi yapılarının Avrupa-merkezciliğini her daim sorunsallaştırması da buna eklenmeli. Küresel sistemin bakışının medya ortamına yansımaları ya da medya tarafından oluşturularak onlara yol açan imajların niyetinin daima farkında oldu. Özellikle karar ve kırılma anlarında tarafsızlık maskesinin altında yatan çıkarları ifşa ederek yaygın mitleri sorgulamaya çalıştı. Böylelikle, egemen medya düzenine karşı, eleştirel birikimini işe koşarak eleştirilerini daha geniş bir kapsama kavuşturdu.

Konvansiyonel terörden tümüyle farklı ancak onun yerine ikame edilen, klasik bir “öç duygusunun” biçim verdiği medya terörünün pervasız cüretle daha belirgin hale geldiği 11 Eylül 2001 sonrasında yayımlanan *Küreselliğin Fay Hattı* (2001) kitabı, konunun anlaşılması açısından dirayetli tespitleri yanında son derece önemli sorular da sorar. İslâm âlemine dönük siyasi ve kültürel operasyonların en önemli ayağının medya ilişkileri olduğunu sarıh bir şekilde sunan şu satırlara bakalım:

“Hemen her terör olayının arkasında Müslümanları sorumlu gösteren ve terör ve İslam imajını yan yana getiren medyanın Müslümanlara yönelik ön yargısı bu olayda ister doğrulansın ister doğrulanmasın, bu olay sonuçları itibariyle Ortadoğu, İslam dünyası ve genel anlamda da uluslararası sistemi etkileyecektir. Nasıl naklen savaş dönemi yeni dünya düzeninin, tek kutuplu dünya sisteminin habercisi oldu ise naklen terör dönemi de yeni bir uluslararası sistemin habercisi olacaktır. Ve bunun sonuçlarından hepimiz doğrudan etkileneceğiz.”

Böylesine kesin bir şekilde yaptığı analizler, sosyo-politik dönüşümün baş döndürücü tezahürlerinin öne çıktığı 2000'ler boyunca yazdıklarında da karşımıza çıkacaktır. Bu yıllarda, iktidar seçkinlerinin, hükümet temsilcilerinin, aydınların ve sivil toplum kuruluşlarının kullandığı kelimelerin arka planına odaklanmayı sürdürür. Tüm kötülüklerin Müslümanlık ve İslam âlemi ile ilişkilendirildiği askeri ve medyatik savaş ortamında kaleme alınan yazılardan oluşan, *Küreselliğin Fay Hattı* kitabında bütünlüklü bir İslâm âlemi tasavvuruyla karşılaşırız. Genellikle Ortadoğu ile sınırlı tutulan İslâm âlemi bakışının ötesine geçerek Balkanlardan Uzakdoğu'ya, Avrupa'dan Orta Asya'ya, Afganistan'dan Filistin'e kadar uzanır bu tasavvur. Modern zamanların "ideolojik iğvalarına karşı bir hatırlayış denemesi" ama aynı zamanda her sayfası yeniden yazılmayı bekleyen şuurun defteri olan *Çizgisiz Defter* (2015), bu süreğenliğin son örneğidir. Metinleri gerçeğin olduğu gibi tasvirinin yanında karamsar değildir, İslâm âleminin uğradığı zulümlere dikkat çekerken, umut ilkesine sadık kalır. Son yazılarına kadar Mehmet Âkif'in, "Azmiyle ümidiyle yaşar, hep yaşayan" dizesine yansıyan bir anlayışı terennüm etti. Ümitten ayrılmayan iman prensibi hayatında olduğu gibi yazılarında da sonuna kadar hâkim oldu. Emre, liberal bakışın kibrinin aksine, İslâmcılığın çöktüğü kanaatini kabul etmez; yazılarında İslâm âleminin haysiyet mücadelesinin asla bitmeyeceğini savunur. Gazetelerin dış politika yazılarını değerlendirirken kurduğu cümleler küresel sistemde medyanın işlevini net bir biçimde gözler önüne serer:

"Medya-siyaset-sermaye ilişkisi Türkiye'nin gündemini belirlerken medyanın temel zaafı bir kez daha ortaya çıktı. Özellikle gündemi belirleyen gazetelerin hiçbiri gücünü okuyucusundan almamakta, ekonomik varlıklarını okuyucu desteğinden bağımsız oluşturmaktadır. Bunun tercümesi, yayın organları temel yayın politikalarını belirlerken okuyucusunu dikkate almak zorunda kalmamaktadır. Okuyucunun/izleyicinin beklentilerinden, duyarlılıklarından çok medya patronlarının siyasal ve ekonomik ilişkileri yayın politikasını belirliyor."

Dolayısıyla onun buna benzer yazılarındaki tekrar eden süreklilikler, Türkiye'deki egemen bakış açısının özellikle de medya araçlarıyla, İslâm'ı çerçevelemeye dönük haber ağlarının Batıcı yaklaşımlarına cevap vermesiyle ilişkilidir. Medyatik bilgeden üniformalı medyatörlere, medyatik infazdan İslâm âleminin şiddetle bir tutulmasına, medyatik toplum mühendisliğinden medyatik cengâverlere, medyada sansürden manipülasyona, medyanın sanal maharetini sergileyerek katliamları estetik kılışından medyatik araştırmacıların İslâmcılığa dair negatif tasvirlerine değin medya tarafından İslâm özelinde koparılan fırtınanın çeşitli tezahürlerini yazılarında irdelemesi bahsettiğimiz durumdan bağımsız ele alınamaz.

Gazete yazısı denilince, gazeteciliğin hareketli ortamında yazılmış yazılar anlaşılıyorsa, bu anlamda Âkif Emre'nin yazıları gazete yazısı kategorisindedir. Ne ki, güncelin gelip geçiciliği içerisinde, mesafeyi, meşruiyeti ve soluklanmayı denediğinden bilinen anlamda gazete yazıları sınıfına sokulamaz onun metinleri. Medya gösterisinin, hâkim kültür, medya ve şim-

dinin siyasi mücadelesindeki hâkim akışına kapılmaz. Bu açıdan, yazılarının egemen medyatik analiz ve yorumlardan farkını belirginleştirme sürecinde, yaşayanları ve yaşanan anı gözetten, hayatı yeniden kurgulamaya, yeni bir dünya inşa etmeye yönelik bir duyarlılığın yansıması *'İz'ler* kitabına yazdığı çarpıcı önsözdeki satırlara tekrar bakılmalıdır.

Güncel olmaya mahkûm gazete yazısının Batı'da ortaya çıktığı haliyle; edebiyatın imkânlarına yaslanarak, olguları bir tür yeniden kurgulama girişimi olduğu göz önüne alındığında onun yazılarının aslına uygun gazete yazısı olduğunu söyleyebiliriz. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları yazarları başta olmak üzere medyadaki kanaat teknisyenlerinin farkında olmadığı bir şeyin farkındadır Emre: Haber yazımı bir öyküleme, yeniden kurgulama girişimi olarak edebi kaygıdan, edebiyat ilişkisinden tümüyle ayrı düşünülmemeyeceğinden aynı zamanda bir edebiyat türüdür. Kendisi, gelgeç olmayan ilgi alanlarını hiçbir zaman egemen gazeteciliğin gereklilikleriyle sınırlı tutmadı. Gazeteciliğin edebiyatla arasının günden güne açıldığı günümüz pratiğinde onun özellikle Cumartesi günkü yazılarının bulunmaz bir imkân olduğunu daha iyi anlıyorum.

Âkif Emre, Türkiye'nin bir medeniyet havzasından başka bir medeniyet havzasına dâhil oluşuna, sosyolojik olduğu kadar medeniyet dönüşüm modelleri bakımından da titizlikle eğildi. Medeniyet kavramını meta haline getirenlere pirim vermeden, medeniyet-kültür kavramlarının çağrıştırdığı anlamları bir arada düşünerek teorik zemine yaslanan yazılar kaleme aldı. Anlayabildiğim kadarıyla bu yazılarının altında, Arnold Joseph Toynbee, Fernand Braudel ve Marshall G. S. Hodgson gibi isimleri ciddi bir biçimde okumasının payı vardı. Bu çerçevede pek çok ayrıntı yakalamayı da başardı doğrusu. Bildiğim ve yazılarına yansıdığı kadarıyla *The Independent* gazetesinin deneyimli Ortadoğu yazarı Robert Fisk analizlerini önemseydiği ve takip ettiği gazetecilerdendi. Belirtmeliyim ki onun yazılarını sadece siyasi boyutlarıyla ele almıyordu. Yukarıdan beri hep makro bir çerçeveleme yapmaya çalıştım. Bir soluklanma ve başka meseleler üzerinde kafa yormaya teşvik etmesi hasebiyle 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında Fisk'ten hareketle hatırlattıklarına tekrar bakalım:

“Robert Fisk Osmanlı'nın neden ahşap mimaride ısrar ettiğinin altını çiziyor. Bu bölge deprem hattı üzerinde olduğu için betonarme gibi malzeme kullanımına izin vermeyen Osmanlı'nın bu uygulamasını dikkate almayan anlayışı felaketten sorumlu tutuyor.”

Geçen on yıllarda medya gösterisi, haber ve enformasyonun, siyasetin ve savaşın topluma sunulduğu egemen biçim haline geldi. Son derece rekabetçi gibi görünen bu süreçte Âkif Emre, meşruiyet çerçevesinde hangi şarkıyı söylediğini bilmediği koroya asla uymadı. Şüphesiz, propagandalara kulak asmadan gerçeğin yanında yer almak sanıldığı kadar kolay değildir. İster medyanın estirdiği paranoyak korkularla biçimlenen 1990'larda ister küstahlığa dönüşen pervasızlıkların daha bariz hale geldiği ve kendisinin cesaretle söz aldığı 2000'ler sonrasında olsun yazılarında, medyatik etkinin oluşturduğu tozpembe tablonun Türkiye'nin derin kimlik krizini çözmeye yetmeyeceğinin farkındaydı. Bu yıllarda yazdıklarının önemli bir kısmında

Özellikle de sert eleştirilerine bir parça diplomatik biçem vermeye çalıştıklarında bu durum ayan beyandır.

Artık o sesi bir daha duyamayacağız fakat onunla bıraktığı yerden konuşmaya devam etmek için, hiçbir Şeyin yaşanmadığı on yıllarda veya on yılların yaşandığı haftalarda “Gösterge-ler”in sunduklarını aklımızda tutmamız gerek. Meselenin z Őu ki, onun Müslümanlar ara-sındaki tenhalığını, hayatıyla yazdıklarını birleştirişini ve ikbal mevkilerinden uzak duruşunu herkesin takdir etmiş olması sebepsiz değildi.

(Bu yazının kısaltılmış hali, *Basın Hayatı* dergisinin Temmuz 2017 tarihli 43. sayısında [s.22-25] yayımlanmıştır.)